

Laadun kehittäminen ja arviointi aineenopettajakoulutuksen yksikössä

Yksikön tehtävän ja toimintaympäristön luonnehdintaa

Aineenopettajakoulutuksen yksikön toimintatoimintaympäristöä luonnehtii verkottuminen ja tiivis yhteistyö hyvin monien toimijoiden ja kumppanuuksien kanssa. Tämä johtuu siitä, että yksikön opiskelijoista valtaosa on *sivuaineopiskelijoita*, jotka tulevat Tampereen yliopiston monista laitoksista. Yksikössä on lisäksi meneillään pitkäkestoinen yhteistyö Tampereen teknillisen yliopiston kanssa, jonka puitteissa yksikköön valitaan erillisrahoituksella vuosittain 25 opiskelijaa suorittamaan opettajan pedagogiset opinnot matemaattisissa aineissa. Vastaavanlainen erillissopimus on juuri solmittu myös Vaasan yliopiston kanssa kieliaineissa, joihin valitaan vuosittain 20 opiskelijan ryhmä alkaen syksystä 2008. Opiskelijat suorittavat *opettajan pedagogiset opinnot* (60 op) maisterin (ja DI-) tutkintojensa yhtenä sivuaineena, joka antaa heille asetuksen mukaisen opettajan laaja-alaisen pedagogisen kelpoisuuden.

Opettajan pedagogiset opinnot on tähän saakka toteutettu siten, että ne on mahdollista suorittaa yhden lukuvuoden aikana, joten yksikön opiskelijat ovat vaihtuneet vuosittain. Heidät valitaan soveltuvuuskokeiden perusteella yksikköön pyrkivästä huomattavan suuresta opiskelijoiden joukosta tiukan karsinnan jälkeen. Lukuvuodesta 2008–09 lähtien yksikössä siirrytään Bologna-prosessin myötä uudelleen pedagogisten opintojen ajoitukseen, jossa kasvatustieteen perusopinnot (25 op) suoritetaan ainetiedekunnan kandidaattitutkinnon osana ja ainedidaktiset opinnot (35 op) pääosin maisteriopintojen osana. Muutokset aiheuttavat uutta koordinoitua koulutuksesta vastaavien eri osapuolien kesken ja lisäävät yhteistyön ja tiedottamisen tarvetta.

Tampereen yliopiston tiedekuntien/ainelaitosten ja TTY/VY:n ohella yhteistyökumppaneiden toisen huomattavan joukon muodostavat lukuisat *koulut* ja *oppilaitokset* Pirkanmaalla (ja kauempanakin), joissa opiskelijat suorittavat pedagogisiin opintoihinsa kuuluvan opettajaharjoittelun (noin 20 op). Näistä tärkein on luonnollisesti Tampereen Normaalikoulu, mutta huomattava osa opettajaharjoittelusta toteutuu myös lukuisissa muissa oppilaitoksissa.

Nämä seikat merkitsevät yksikön toiminnassa monisäikeistä verkottumista, neuvotteluja, koordinoitua ja tiedottamista, mikä muodostaa jatkuvan haasteen yksikön toiminnan laadun kehittämiseksi.

Sivuaineopiskelijoiden ohella yksikkö on vastannut vuodesta 2002 lähtien myös *maisterikoulutuksesta*, johon on valittu vuosittain 10 *pääaineopiskelijaa* suorittamaan KM-tutkintoa. Heillä on pääaineena kasvatustiede ja pakollisena sivuaineena matematiikka. Lisäksi yksikössä on ollut jo kauan myös joukko

maisteritutkinnon jo suorittaneita aineenopettajia, jotka ovat hakeutuneet kasvatustieteen *syventäviin* opintoihin erillistä arvosanaa suorittavina opiskelijoina. Heistä osa on hakeutunut syventävien opintojensa jälkeen myös tieteellisiin jatko-opintoihin (FT-/KT-tutkinto).

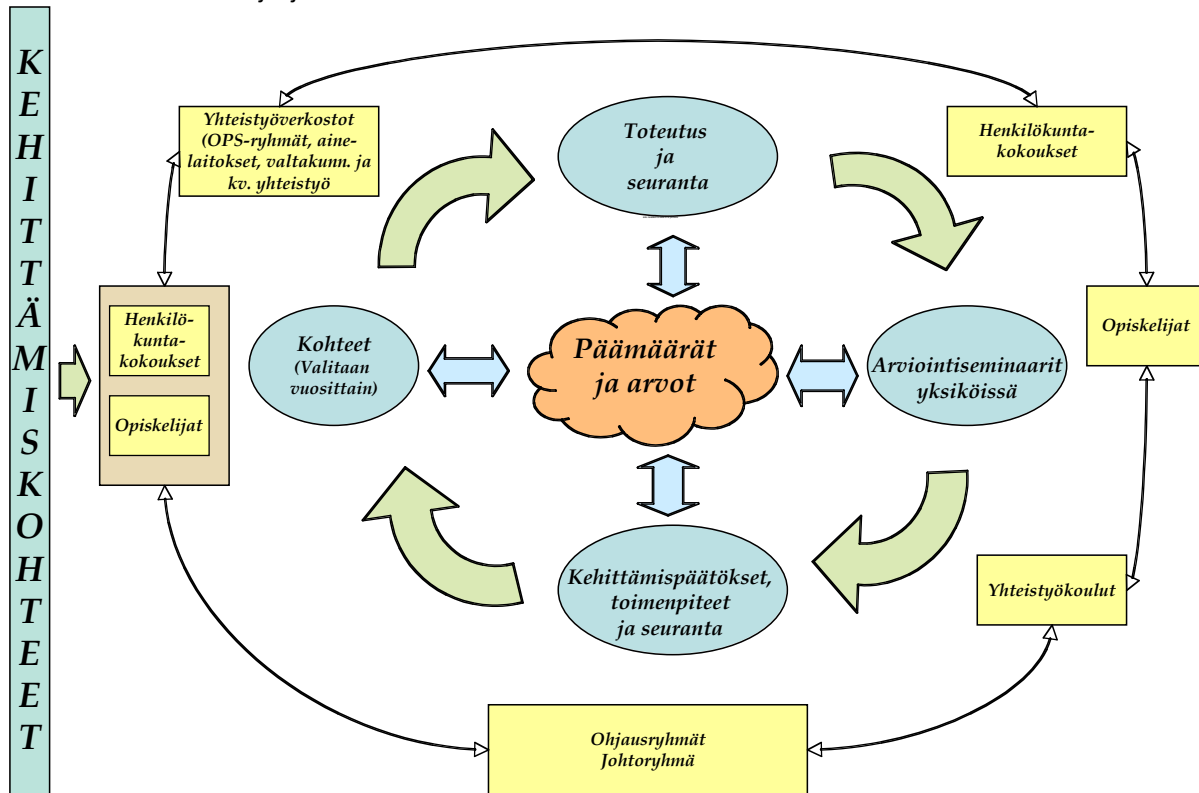
Laatujärjestelmän periaatteet ja laatutyön toteutus

Aineenopettajakoulutuksen laadun kehittämistyö pohjautuu Tampereen yliopiston laatujärjestelmän kehittämistä ohjaaviin periaatteisiin ja suosituksiin. Niiden ohella perustana on Opettajankoulutuslaitoksen yhteinen laatujärjestelmä, jossa on esitetty perusteltu käsitys laitoksen laatutyön kehittämisestä ja arvioinnista opettajan *kasvatustyön* näkökulmasta. Nämä käsitteet ja määrittelyt ovat olleet perustana myös yksikön opiskelijoille suunnatun Opinto-oppaan laadinnassa. Siinä on asetettu seuraavia tavoitteita yksikön koulutukselle:

1) Opettajankoulutuksen tavoitteena on antaa opiskelijalle riittävä peruskoulutus opettajan työhön. Opettajuus kehittyy ja muuntuu koulutuksen ja työn mukana, siksi opettajankin on tärkeää olla elinikäinen oppija ja työyhteisönsä jatkuva kehittäjä. 2) Pedagogisten opintojen tavoitteena on kouluttaa opettajia, jotka suhtautuvat työhönsä ja työyhteisöönsä tutkivasti ja pyrkivät kehittämään niitä oppilaiden ja opiskelijoiden tarpeiden mukaisesti myös yhteiskunnan asettamat vaatimukset huomioon ottaen. 3) Koulutuksen toteuttamisen periaatteista tärkeimpiä on dialogisuus. Sen ytimenä on opettajien ja opiskelijoiden välinen avoin vuorovaikutus, joka selkeyttää osallistujien toiminnan perusteita ja erilaisia kasvatuskäytänteitä yhteiskunnallisessa ja historiallisessa kontekstissa. Tutkivan dialogin syntyminen edellyttää osallistujien erilaisuuden ja heidän erilaisten näkemystensä kunnioittamista ja dialogiin sitoutumista. Osallisuus yhteisen todellisuuden luomiseen dialogisessa työskentelyssä on myös yksilöllisen oppimisen ydinprosesseja.

Laatujärjestelmän toimintamalli ja laatutyön kehittäminen ja arviointi

Opettajankoulutuslaitoksen *laatujärjestelmän toimintamalli* (kuvio 1) tiivistää myös aineenopettajakoulutuksen laatujärjestelmän keskeisiä piirteitä:

Piirteissä painottuvat edellä esitettyjen periaatteiden mukaisesti vuorovaikutteinen työn laadun kehittämisen ja arviointi, tutkiva, reflektioiva opettajuus ja dialogisuus. Näihin liittyviä käsitteitä ja opiskelijoiden ohjaustyöhön soveltuvia pedagogisia ratkaisuja ja työvälineitä on yksikössä kehitetty pitkäjänteisellä tavalla 1990-luvulta lähtien tutkimuspohjaisesti henkilökunnan ja opiskelijoiden yhteistyönä.¹ Hyvin toimiviksi osoittautuneista käytännöistä yksikkö nostaa tässä yhteydessä erityisesti esille seuraavat kaksi: *dialogisuus* ja opettajan ammatillinen *portfolio* yksikön opetus- ja ohjaustyössä.

Yksikön koulutuksessa käytetään edellä esitettyjen tavoitteiden toteutumiseksi runsaasti erilaisissa ryhmissä opiskelua. Yhteistoiminnallisten ryhmien työskentelyä on pohjustettu yksikössä pedagogisten opintojen alussa (syyskuussa) pidetyissä johdanto-opinnoissa. Niissä on käyty läpi yksikön koulutuksen keskeisiä periaatteita, käsitteitä, pedagogisia ratkaisuja ja yhteistoiminnallisen opiskelun työmuotoja. Viime vuosina on näissä tilaisuuksissa käsitelty myös yksikössä meneillään olevaa koulutuksen laadun kehittämistä ja arviointia osana koko yliopiston laatujärjestelmän kehittämistyötä.

¹ Kehittämistyön tilannetta 1990-luvun alkupuolelta on koottu seuraavaan artikkelikokoelmaan: Kaikkonen, P. & Pihlainen, P. (toim) 1994, Aineenopettajakoulutuksen ja koulun kehittämisen suuntaviittoa Tampereen opettajankoulutuslaitoksella, Tampereen opettajankoulutuslaitoksen julkaisu A 19. Yksikön henkilökunta on julkaissut eri yhteyksissä huomattavan määrän yksikön toiminnan (ja yleisemmin koulun/oppilaitoksen) kehittämiseen ja opiskelijoiden/opettajien ohjaustyöhön liittyviä julkaisuja.

Opiskelijoiden ja ohjaajien kollegiaalinen yhteistyö luo tärkeitä mahdollisuuksia kehittää *dialogista toimintakulttuuria*, jota on työstetty ja tutkittu yksikössä 1990-luvulta lähtien useissa tutkimus- ja kehittämishankkeissa (Liite 1). Dialoginen toiminta mahdollistaa palautetiedon hankkimisen ja arvioinnin opiskelijoiden kanssa yksikön päivittäisessä työskentelyssä. Se toteutuu yksikön henkilökunnan osalta säännöllisesti järjestettävissä koko henkilökunnan kokouksissa. Osa näistä kokouksista on kahden viimeksi kuluneen vuoden aikana suunnattu erityisesti yksikössä meneillään olevan tutkimustyön esittelyihin ja niistä nouseviin tutkimuksellisiin näkökulmiin ja toiminnan kehittämiskysymyksiin.

Opiskelijoiden ohjaustyö ja ainedidaktisen teoria opetus toteutuvat suurimmaksi osaksi ainedidaktisissa ryhmissä ao. didaktiikan lehtoreiden johdolla. Normaalikoulussa ja muissa opettajaharjoittelun oppilaitoksissa ohjaus toteutuu samoin kyseisen oppiaineen harjoittelu- ja ohjausryhmissä oppilaitoksen lehtorien johdolla. Nämä *aineperustaiset* ryhmät muodostavat luontevalla tavalla opiskelijoiden ammatillisen käyttöteorian opiskelun ja heidän ammatillisen kehittymisensä pitkäkestoisen ohjauksellisen tuen. Ohjauksen keskeisenä työvälineenä on opiskelijan henkilökohtainen opintosuunnitelma ja siihen liittyvä *portfolio* (Liite 2). Ainedidaktiset ryhmät ovat yksikön didaktisen laatutyön perusrakenne, joka mahdollistaa välittömän palautteen ja ongelmiin tarttumisen dialogisena vuorovaikutuksena.

Opiskelijoiden keskinäisen vuorovaikutuksen lisäämiseksi yli oppiainerajojen yksikön opiskelijat jaetaan myös heti pedagogisten opintojen alussa eri aineiden opiskelijoista koostuviin *kotiryhmiin*, joiden taustalla on dialogisuuden ja yhteistoiminnallisen opiskelun teoria. Yksikkö pitää tärkeänä, että aineenopettajat saavat jo opintojensa kuluessa tuntumaa tulevien koulujensa/oppilaitostensa työympäristöön, joka on eri aineiden opettajista muodostuva asiantuntijaorganisaatio ja opettajayhteisö. Jokaiseen kotiryhmään kuuluu noin 15 opiskelijaa, jotka työskentelevät didaktiikan lehtoreiden johdolla. Työskentelyä toteutetaan välillä kolmen eri aineen opiskelijan muodostamissa pienryhmissä, jotka raportoivat tuloksiaan yhteiseen pohdintaan koko kotiryhmässä.

Kotiryhmien työskentelyä on pyritty kytkemään myös kasvatustieteen perusopintojen kurssien osaksi (kurssi P2, Kasvatus, koulutus ja yhteiskunta) ja muiden kaikille opiskelijoille suunnattujen kurssien yhteyteen. Tämän lisäksi ryhmät ovat kokoontuneet seminaareihin, joita on pohjustettu ennakkotehtävillä. Näissä opiskelutehtävissä on yhtäältä kulloinkin ajankohtaisia, koko koulua/oppilaitosta koskettavia pedagogisia kysymyksiä (esim. koulukiusaamiseen tai oppilaiden hyvinvointiin liittyviä asioita). Toinen tärkeä tehtävä on yksikön opetustyön laadun ja toiminnan pohdinta ja arviointi ja näihin liittyvien suositusten ja kannanottojen tekeminen. Työskentelyn tavoitteena on myös se, että opiskelijat voivat näin hankkia itselleen välttämättömiä valmiuksia osallistua aktiivisina toimijoina myös tulevien

koulujensa/oppilaitostensa laatutyöskentelyyn, mikä on perusopetuksessa myös lakisääteinen opettajan velvollisuus (Perusopetuslaki 628/1998).

Yksikön *pääaineopiskelijoiden* (KM-tutkinto) osalta laadun kehittämisen ja arvioinnin menettelyt noudattavat pääosin samoja periaatteita ja laatujärjestelmää. Maisteriopintojen tavoitteiden ja 5-vuotisen keston mukaisesti on toteutettu myös jonkin verran eriytyviä ratkaisuja. Opiskelijoille on yksikössä osoitettu oma vastuuopettaja, joka huolehtii yhteydenpidosta, tiedonkulusta ja palautteen kokoamisesta erityisesti heiltä, yhteistyössä myös opiskelijoiden pedagogisen ainejärjestön kanssa. Heille järjestetään periodeittain (neljästi vuodessa) vapaamuotoinen keskustelutilaisuus koko henkilökunnan kanssa (ns. pedagoginen kahvila). Vastuuopettaja on yhteydessä myös heidän opettajaharjoitteluaan ohjaaviin (mentor-) opettajiin ja huolehtii koulutusta koskevan palautetiedon kokoamisesta.²

Lukuvuoden 2007–08 laatutyön toteutus kotiryhmissä

Lukuvuoden 2007-08 laatutyön painopistealueina olivat edeltävän lukuvuoden opiskelijapalautteen pohjalta yksikön opetussuunnitelman toimivuus, jolla pohjustettiin opetussuunnitelmien uudistamistyötä lukuvuosille 2009–10. Toinen painopisteluoli tiedottaminen, jossa toteutettiin aikaisempaa laajemmin myös Moodle-alustan käyttöä. Opiskelijat jaettiin lukuvuoden alussa kotiryhmiin, jotka muodostettiin eri aineiden opiskelijoista. Ryhmät kokoontuivat lukuvuoden aikana kuusi kertaa seuraavasti:

(1) Ensimmäisen kokoontumisen (5.9.2007) tarkoituksena oli, että opiskelijat tutustuvat omaan kotiryhmäänsä ja pohtivat tulevaa koulutusta. Jokaiselle kotiryhmälle perustettiin oma Moodle-alueensa yhteydenpitoa ja myöhemmin annettavien tehtävien suorittamista varten. Ryhmien toimintaa tukivat myös syksyn alussa pidetyt dialogisuuden, portfoliotyöskentelyn ja yhteistoiminnallisen opiskelun luennot. Myös kasvatustieteen perusopintojen kurssin P2 pienryhmien pohjana ovat nämä kotiryhmät.

(2) Lokakuun alkupuolella, opettajaharjoittelun jo alettua, opiskelijoille annettiin ensimmäinen kotiryhmätehtävä, joka oli opettajanhuonesimulaatio. Tarkoituksena oli, että kotiryhmät muodostivat pienen kouluyhteisön, joka opettajankokouksessaan pohti jotakin koulunsa ongelmaa; esimerkkinä koulussa pitkään jatkunut kiusaamistapaus. Opiskelijat keksivät ja kuvailivat itse tapauksen. Kokous etsi ongelmaan pitkäkestoista ratkaisua ja laati ”koululle” kirjallisen suunnitelman siitä, miten asiaan puututaan nyt ja jatkossa.

² Yksikössä on meneillään pääaineopiskelijoiden ammatilliseen kehittymiseensä liittyvä väitöskirjatutkimus (Päivi Portaankorva-Koivisto), jossa kootun empiirisen aineiston perusteella selvitetään opettajuuden kehittymistä yhden vuosiryhmän opiskelijoiden osalta.

(3) Marraskuussa (21.11.2007) kukin kotiryhmä kokoontui didaktiikan lehtorin johdolla. Kotiryhmä esitteli aiemmin saamaansa tehtävää, jota työstettiin edelleen. Lisäksi pohdittiin opetussuunnitelman toimivuutta kuluneen syksyn opintojen osalta. Pääasiassa keskityttiin opintojaksoihin Ainedidaktinen seminaari 1 ja Opettajaharjoittelu1. Yhdistämällä eri ainedidaktisten ryhmien kokemukset voitiin näin arvioida koko aineenopettajan koulutuksen laatua ja toimivuutta kuluneena syksynä.

(4) Helmikuun alkupuolella opiskelijoille annettiin uusi kotiryhmätehtävä. Työryhmissään kotiryhmä suunnitteli 7. luokan vanhempainillan luokkakohtaisen osuuden, jossa uusi opettaja kohtasi oppilaiden vanhemmat ensimmäisen kerran.

(5) Maaliskuussa (26.3.2008) kotiryhmät kokoontuivat jälleen didaktiikan lehtorien johdolla. Tällöin työryhmät esittelivät koko kotiryhmälle vanhempainillan ehdotuksensa, joista keskusteltiin yhdessä. Yksikön laatutyöhön liittyen opiskelijat arvioivat yksikön opetussuunnitelmaa omien kokemustensa valossa.

(6) Lukuvuoden opintojen loppuvaiheessa toukokuussa (9.5.2008) on yksikössä jo perinteeksi muodostunut kaikkien kotiryhmien yhteinen kokoontuminen kevätseminaariin. Siinä opiskelijat ohjataan tekemään yhteenvetoa ammatillisen oppimisen kokemuksistaan vuoden varrelta. Samalla he arvioivat yksikön tiedonkulun ja opetussuunnitelman keskeisiä kehittämistarpeita.

Yksikön laatujärjestelmän toimivuuden arviointia

Laitoksella kehitetty laatujärjestelmä on osoittautunut aineenopettajakoulutuksen yksikössä pääosin toimivaksi ratkaisuksi, joka jäsentää yksikön toimintaa ja ohjaa sen arviointiin tarvittavan palautetiedon kokoamista ja käsittelyä koko lukuvuoden opetustyön syklin osalta. Palautetiedon kokoaminen opetusprosessin kuluessa vuorovaikutteisena dialogisena toimintana on integroitunut luontevalla tavalla ainedidaktisten ja muiden pienryhmien (luennot ja seminaarit) toiminnan osaksi. Opiskelijoiden omaa oppimistaan ja kurssien toteutusta koskevan itsearviointitiedon kokoaminen myös erilaisten kirjallisten tenttien ja kehitysesseiden osana on samoin osoittautunut toimivaksi ratkaisuksi. Se palvelee osaltaan myös opiskelijoiden reflektiivistä ammatillista kehittymistä.

Pienryhmien toteuttaminen erityisesti perusopintojen suurissa opiskelijajoukoissa sitoo kuitenkin runsaasti opettajien resursseja, vaikka niistä saatu opiskelijapalaute onkin ollut pääosin myönteinen. Lukuvuonna 2007–08 on perusopinnoissa kokeiltu elektronisen, nopeasti toteutettavan arviointilomakkeen käyttöä (Liite 3). Lomake otetaan jatkossa käyttöön näillä kursseilla ja samalla luovutaan niihin liittyneistä kotiryhmistä. Kotiryhmien käyttöä ainedidaktisten opintojen osana on jatkossa pohdittava lisää myös yksikön resurssitilanteen pohjalta.